

Іванна Андріївна КОСТУР

*студентка II курсу магістратури, спеціальність 024 «Хореографія»
кафедри режисури та хореографії факультету культури і мистецтв
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, доцент кафедри режисури та хореографії

Луньо П. Є.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ СТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ХОРЕОГРАФІЇ

Досліджено особливості гуцульської хореографії відповідно до традицій, обрядів та їх магично-ритуального змісту. Виокремлено та проаналізовано стилістичні особливості танцювальної лексики Гуцульщини. Описано особливості деяких календарно-обрядових танців – «Плес», «Кочерга», «Стільчик», «Подушковий». Виявлено магичний зміст, який вкладався в будову танців, та в атрибути, що використовувалися. Прослідковано вимоги до учасників тих чи інших дійств, зокрема, до віку та статі.

Ключові слова: народний танець, хореографічне мистецтво, Гуцульщина, стилістичні особливості, народна хореографія, обрядові танці, танцювальне мистецтво.

Ivanna Kostur

PRESERVATION OF CHOREOGRAPHIC STYLISTIC FEATURES OF HUTSUL CHOREOGRAPHY

The peculiarities of Hutsul choreography according to traditions, rites and their magical-ritual content are studied. The stylistic features of the dance vocabulary of the Hutsul region are singled out and analyzed. Features of some calendar-ritual dances - «Plyes», «Kocherha», «Stil'chyk», «Podushkovyyu» are described. The magical content that was embedded in the structure of the dances

and the attributes used was published. The requirements to the participants of certain actions, especially to age and condition, were followed.

Keywords: folk dance, choreographic art, Hutsul region, stylistic features, folk choreography, ceremonial dances, dance art.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що охопили людство, невинно проникають у всі сфери життя, зокрема і в культуру. Проаналізувавши таку тенденцію, можна сказати, що в цьому є як плюси так і мінуси. Проте збереження стилістичних особливостей певного етнічного регіону залишається актуальним й надалі. Адже це – деталі, які передають дух, характер, традиції, настрої людей, особливості побуту та соціального життя, за допомогою хореографічної лексики. Це дає поштовх до глибинного й кропіткого дослідження первинної структури танців, змісту, який вкладався, костюмів, атрибутів, виконавців.

Метою статті є аналіз танцювального мистецтва Гуцульщини, опис стилістичних особливостей гуцульської хореографії, відслідковування зв'язку: танець (лексика танцю) – ритуальне значення – назва – традиція – особливості.

Аналіз досліджень. Дану тему досліджував у своїй монографії та статтях український дослідник Р. П. Гарасимчук, який провів досконале науково-пізнавальне та методологічне дослідження в секреті народного танцю [2]. Також було проведено глибинне історико-етнографічне дослідження у колективній монографії «Гуцульщина» – П. І. Арсеничем, М. І. Базаком, З. Є. Болтаровичем, М. С. Глушком, Т. О. Гонтарем та іншими [4].

Виклад основного матеріалу. Гуцулів вважають оберегом нації, адже образ карпатця символізує Україну так само, як і образ козака південного степу. Суттєва відмінність лиш у тому, що гуцули – живуть і дихають на повні груди, а козак став надбанням історії. Гуцули – волелюбний народ, зі своєю історією та традиціями [1].

Народний танець займає вагоме місце у традиційно-побутовій культурі гуцулів. Про це свідчать численні згадки народного танцю у працях різних авторів XIX – XX ст.

Гуцульським танцям притаманні характерні особливості, виявлені в багатстві традицій цієї сфери культури. Прослідковується тісний зв'язок із обрядами, віруваннями, міфологією, демонологією. Окрім того, що танці зберегли свою прадавню форму, так ще й – ритуальне значення. Для гуцулів рух був магічним засобом спілкування з силами природи. Вони виконували обрядові, масові та сольні танці, де важливу роль відігравали рухи, жести, міміка, які часто були лаконічними, проте яскравими, темп був повільно-помірним. Застосовували фігуру «ряд» та «коло».

Учасників обрядових танців, як і обрядів, обирали за певними критеріями. Зокрема, відбір відбувався за віком і статтю, а також із обумовленою кількістю осіб. Наприклад, в період зимових свят, колядниками і танцівниками обирали шановних людей – людей старшого віку, у кількості 6 – 10 людей. Ще донедавна на гуцульському весіллі не були присутні діти, вони не брали участі і в обрядових танцях. Відомо, що проходження обрядів ініціацій було пов'язане з танцем й давало дозвіл на нього. Так, хлопець, який хотів стати парубком, повинен був витримати випробування в іграх при померлому, але танцювати йому ще не дозволялось. Тільки у 20 років, пройшовши обряд посвячення в легіні у весняних іграх-танцях, юнаки отримували дозвіл носити бартку, ремінь і танцювати. Виконання обрядових танців відбувалось під відкритим небом – для кращого контакту із силами природи, рідше – в хаті, в нічний час чи до сходу сонця [4, с. 353].

Народні танці Гуцульщини тісно пов'язані з календарними і сімейними звичаями та обрядами. Календарні танці виконували магічну роль, вони мали на меті забезпечити протікання господарських занять.

Важливе значення мають танці з солярною основою – «коло», «колесо», «кругляк», «колечко», які виконуються в обрядовому варіанті як «рух по колу вправо» і фактично імітують хід сонця, вони мають подібні виражальні засоби та однакову ритуально-магічну основу. Також ці танці зустрічаються в сімейних обрядах. Гуцули вірили в магію кола, як оберегу, сила якого символізувалась у вінках, сплєтених із зілля, у звичаї триразових обходів. І, звісно, назви цих танців пішли від головної фігури – «кола». Учасники танців ставали в коло, поклавши обидві руки на плечі сусідам, переплівши за плечима («в гребінець») чи просто тримаючись за долоні, кроком «рівна» пересувались «в бік за сонцем», обходячи предмет, над яким здійснюється ритуал, три рази. Коли ритуальний танець виконувався, як поклоніння домові чи садибі, то часто коло танцюристів перетворювалось у розірване коло, півколо і навіть ряд, а кроком «рівна» в цьому випадку посувались вперед і назад [2, с. 48; 4, с. 354].

Колядні звичаї гуцулів. Тут першим вважають ритуальний танець колядників, які, при наближенні до садиби та входу в хату, починали поважно йти «плесом» – тричі йдуть в хату і назад під звуки трембіти, вшановуючи домашнє огнище. Основною фігурою цього обрядового танцю є «ряд», а переважає крок «рівна».

Танець «коло» танцювався після кожної коляди господарю, господині чи іншим членам родини. Після кожного переспіву танцюристи «гуляють коло», залучаючи усіх – від найстаршого до наймолодшого. Побаження сонячного тепла, життєдайної сили природи звучало в пісні-колядці і посилювалось в ритуальному танці, головна фігура якого – описування танцювальним кроком кола – була виявом магічного величання, побажання добра. Далі танці з метою охорони всієї садиби, господарства, поступово переносилися в кошару, на грядки, де колядники оберталися за сонцем, виголошуючи словесні замовляння, танцювали на пасіці, «аби бджоли були веселі». В хаті після щедрої гостини виконувався ще один цікавий

ритуальний танець «рівна» до святкового столу, в основі якого лежить фігура «рівна». Танцюючі, «тричі вклоняючися і плещучи до стола», виходили спиною на двір.

«Плеси» – танцювальні театралізовані ігри. Тут можна було прослідкувати веселощі, дотепи, вертепи, жартівливий зображальний танець коня, кози, настирливе домагання грошової плати, що було притаманним традиціям скоморох. Цей танець виконували чоловіки під супровід коротких чотириактових тридольних мелодій у фігурі «розірване коло» або «ряд», два чи більше рядів. Основний крок супроводжується рухом піднесеної з топірцем правої руки. Ключове місце належало міміці. Інколи застосовували й інші кроки коломийкових гуцульських танців – наприклад, «гайдук» [3].

Весна – пора господарських робіт та залицяння молоді. Давній звичай умикання молодої, що супроводжувався водінням дівочих хороводів біля води, зберігся в селах, що межували з підгірськими. «Жучок», «вербовая дощечка», «огірочки», «сосонка», «грушка», «зельман», «муж і жінка» – танці за участю дівчат, молодиць. Тут часто зустрічається ігровий елемент, інколи присутня зображальність, тому ці танці є ігровими – «ігра», як кажуть гуцули.

Весняні ігри – виконувалися на Великдень після поминання померлих на церковному подвір'ї або безпосередньо біля могилок. Участь у весняних іграх приймали чоловіки, юнаки. У них вироблялись навички, що мали практичне застосування у повсякденному житті. Початкова їх мета – засвідчення сили і відваги юнаків, спритності і фізичної справності. Серед них зустрічаються також танцювальні ігри, в яких присутні виразні танцювальні засоби – характерні пози, спосіб тримання за руки у колі, окремі фігури та акробатичні елементи («церковці», «війна», «стовп»), спільні для ігор і танців. Другий день свят, названий серед гуцулів «волочівним понеділком», бо парубки «волочилися» за писанками, які їм

дарували дівчата за танець, який влаштовували у «велике пущенє» для знайомства молоді.

В день літнього сонцестояння був звичай «Збирання зілля у верхах», тісно переплетений з прадавнім збиральництвом, яке було важливим заняттям населення і обов'язково супроводжувалося ритуальними танцями. Метою цього звичаю була охорона здоров'я. Жителі вірили в повір'я – зібрані до сходу сонця трави мають особливу силу для лікування і ворожіння, тому вони сплітали їх у вінки, як оберег. Другорядна мета – зачаровування, в тому числі й любовне. Танець виконувався сольо і танцівник імпровізував образ, наділений певними засобами імітативної магії, якими він хотів, щоб володіла вибрана особа. Танцювальні рухи, як свідчить етнографічна література, виконували роль магічного впливу при збиранні зілля тирлич і матріган [4, с. 356].

У давнину, значну роль у побуті гуцулів відігравали танці, пов'язані з мисливством. Вони є одними із найдавніших серед інших обрядових танців виробничого побуту. На жаль, важливі у минулому обряди, що забезпечували успіхи скотарів, як і танці, виконвані з цією метою, втратили у ХІХ – ХХ ст. своє магічне значення і перетворились у розвагу. Традицією збережено лиш окремі їх відголоски. У дні вигону худоби на полонини та її повернення влаштовували гучні забави з пригощаннями і танцями, розпалювали «живу ватру» [5].

У сімейному побуті гуцулів також було багато обрядових танців, це найяскравіше виражено в весільній гуцульській традиції. Наприклад, танець дружби і дружки, яких перев'язували рушниками в колі весільних гостей, своєю хореографічною структурою нагадував танці-величання, що виконувалися під час коляди. За цим дійством уважно спостерігав молодий на коні, адже це символізувало його прощання з юнацтвом, а водночас був формою освячення знайомства дружби і дружки, адже весілля на Гуцульщині було інколи єдиним приводом для спільного гуляння молоді з

віддалених присілків та садиб високогірних поселень. Цей танець є можливістю для парубків та дівчат ближче познайомитися, бо ж у гуцулів не було весняних ігор, у яких могли б брати участь дівчата, зазвичай вони лише спостерігали. На гуцульському весіллі ключовим був танець молодого подружжя в колі весільних гостей, який був своєрідним побажанням родинного добра молодій парі та освяченням молодого подружжя. Обов'язковими атрибутами цього танцю були весільні колачі, а також молодих посипали зерном та кропили свяченою водою. Танець був поширений під різними назвами: «голуб», «джога», «висока». Одночасно з подружньою парою танцювали весільні гості, кроком «тропіт», сплескуючи в долоні, а молоді в центрі рухались кроком «трясунка». Ще один ритуальний весільний танець, в колі гостей – дружба бере до танцю молоду, коли її виводять з комори. Тут акцентується увага на пріоритетності дружби, у порівнянні з іншими гостями, в ньому можна вбачати і залишок давнього ритуалу «умикання молодої». Гуцули вірили в магічну силу молодої та її атрибутів: хто перший перетанцює з молодою або у її вінку, той швидше одружиться. Завершальне значення на весіллі мав танець, який виконувався у «пропій весільний». Трьох жінок – молоду, її матір та молодицю – вкривали скатертиною, до них підходив молодий, «кидав гроші у миску, що тримали інші дві жінки, відкривав хустку, відкривав хустку, цілував свою жінку і брав її в танець». Після цього танцю молодиця вибирала з кресані свого чоловіка всі окраси, бо ж «від того часу невільно жонатому носити ніяких окрас» [4, с. 357].

Весільна танцювально-ігрова обрядовість була одним із небагатьох шансів знайомства молоді в наступних танцях – «кочерга», «стілчик», «подушковий». Усі вони виконувалися у супроводі коломийкової музики.

«Кочерга» виконували у замкненому колі, тримаючись за руки. Основним кроком був «тропіт» або «рівна» рухаючись то «за сонцем», то «в стріт сонця». Танцівник, що знаходився в центрі кола, перетанцював

декілька разів крок «тропіт», вклонившись вибрав собі пару, разом танцювали крок «крутитися», а тоді він виходив із кола. Танець закінчувався, коли залишався лише один учасник, який вимушено танцював із кочергою, від чого й походить назва танцю [2, с. 81].

«Стільчик» або «крісельце» виконувала пара танцівників кроком «крутитися», «тропіт», «гайдук», один із них сідав на крісло і вибирав собі пару для наступного танцю, запропоновану партнером. Мімікою і жестами відображали характерні ситуації, жарти з приводу свого ставлення до учасників гри.

«Подушковий» танець, виконувався кроком «рівна» або «тропіт» з подушкою на голові, далі виконавець обирав собі пару, обоє клякали на подушку та цілувалися [2, с. 82].

Обрядовий танець, зафіксований у матеріалах етнографічної літератури XIX – XX ст. є реліктовим, пережитковим явищем, а позаобрядовий, розважальний танець представлений на Гуцульщині багатьма різноманітними видами і формами. Частина розважальних танців походить з обрядових, які втратили магічно-ритуальну функцію і зв'язок з обрядовою традицією та увійшли як окремі частини, вступи чи коди до них. Проте, більшість розважальних танців за своїм походженням і специфікою має відмінний від обрядових характер, відрізняється більш розвиненими виражальними засобами, особливостями виконання і побутування.

Всі великі і малі календарні свята, ярмарки, толоки, «танці-вечірки», які господині влаштовували в «велике пущене» для знайомства молоді (подібні до українських вечорниць), сімейні урочистості – вивід та хрещення дитини, весільні сватання та колачини, як і основні три дні весілля – закінчувалися танцями. Не можна було танцювати у пости, під час коляди, якщо є померлий в хаті, приводі та колачинах, якщо дитина померла. Танцювали гуцули у хатньому приміщенні, у сінях, на подвір'ї, на задвір'ї, коло обійстя, на площі неподалік од церкви та біля корчми [4, с. 355].

Висновки. Різноманітним танцям, поширеним у регіоні, гуцули давали конкретні назви. Народна термінологія музично-хореографічного виконавства досить розвинена. Хореографічний словник гуцулів багатий не лише назвами танців, а й назвами фігур та кроків, навіть, їх варіантів. Це свідчить про різноманітність виконання головних танцювальних жестів і рухів у локальних варіантах.

Танцювальне мистецтво Гуцульщини, як і інші компоненти гуцульської культури, є безмежним світом, який можна досліджувати усе життя, та все ж не знатимеш досконало всього. Якщо зіставити традиції гуцулів з сучасними традиціями українців можна знайти схожість у багатьох моментах, простежити подібність або корені походження певних сучасних ігрових весільних танців, обрядів. Дещо збережено наближеним до первинного обліку, дещо осучаснилось, але єдине, що буде передаватись з покоління в покоління і залишиться вічним – гуцульський дух, який живе у кожному гуцулі та гуцулці, незалежно від року народження.

Список використаної літератури:

1. Будько Є., Меліка І. Хто такі гуцули? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrainianpeople.us/%D1%85%D1%82%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%96-%D0%B3%D1%83%D1%86%D1%83%D0%BB%D0%B8/?fbclid=IwAR3Mzs0GG3zekTZOc3XvMGnQRTh0Stao1LMluDTIX5TKNo1cyPqUhp-p7EE>. (дата доступу 18.09.2020 р.).
2. Гарасимчук Р. П. Народні танці українців Карпат. Книга 1. Гуцульські танці. – Львів, 2008. – 608 с.
3. Гуцульська коляда. Криворівня. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://youtu.be/x_TvUcUP3Hg. (дата доступу 29.09.2020 р.).
4. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження : колективна монографія / [П. І. Арсенич, М. І. Базак, З. Є. Болтарович, М. С. Глушко, Т. О. Гонтар та ін.] // Київ: Наукова думка, 1987. – 480 с.

5. Українські Карпати (Гуцульська міфологія, звичаї, традиції).
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://youtu.be/m7D0VFj7CKU>.
(дата доступу: 23.09.2020 р.).

Дані про авторів

Костур Іванна Андріївна – студентка II курсу магістратури кафедри режисури та хореографії Львівського національного університету імені Івана Франка.

вул. Івасюка, 23 кв.20 м. Винники, Личаківський район, Львівська область, Україна, 79495, тел.: (+38093) 859-36-95

e-mail: vkimako@gmail.com

Науковий керівник:

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри режисури та хореографії
Луцько Петро Євгенович